

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

БРОВЧЕНКО ТЕТЯНА ІГОРІВНА

УДК 347.72

УСТАНОВЧІ ДОКУМЕНТИ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

12.00.03 – цивільне право; цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ХАРКІВ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор **Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри цивільного права № 1.

Офіційні опоненти:

– доктор юридичних наук, професор **Кравчук Володимир Миколайович**, Львівський окружний адміністративний суд України, суддя;

– кандидат юридичних наук, доцент **Жорнокуй Юрій Михайлович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультета права і масових комунікацій.

Захист відбудеться "08" липня 2015 р. о 15-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.02 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано "05" червня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю.Є. Атаманова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Реформування цивільного законодавства України стосовно регулювання юридичних осіб та введення нової класифікації їх організаційно-правових форм потребувало узгодження різних аспектів їх створення та діяльності. Серед них важливими є установчі документи, оскільки на їх підставі юридичні особи не лише створюються, а й діють весь час свого існування. Саме вони покликані регулювати відносини, в яких перебуватимуть особи, що створили або в подальшому стали причетними до юридичних осіб. Водночас сучасне регулювання установчих документів перебуває не на належному рівні. Чимало спорів виникає стосовно їх юридичної природи, а особливо після появи в законодавстві поняття модельного статуту. Різними є і думки в разі виявлення недоліків установчих документів, їх фіктивності, застосування способів захисту у вигляді визнання недійсними установчих документів та наслідків цього, питань щодо відповідальності засновників. Багато проблем виникає з позначенням як установчого документа установ установчого акта, особливо що міститься в заповіті. Все це зумовлює необхідність широкого і докорінного, а разом з тим і нового осмислення поняття установчих документів юридичних осіб та їх видів.

Означених питань торкалися дослідники юридичних осіб, оскільки вони супроводжують ті чи інші аспекти їх вивчення. В українській цивілістиці це, зокрема, докторські дисертації І. В. Спасибо-Фатеевої, В. М. Кравчука, І. М. Кучеренко, кандидатські роботи І. П. Жигалкіна, В. Д. Фучеджі, Ю. В. Яковлева, В. О. Чепурнова, Л. С. Нецької, С. С. Кравченка, К. О. Кочергіної та ін.

Проблемам установчих документів були присвячені дисертації О. С. Удовиченка «Функции учредительного договора в хозяйственных обществах» (1995), О. Ю. Тичкової «Локальні корпоративні норми у цивільно-правовому регулюванні» (2009) та частково П. П. Черевка «Створення юридичних осіб приватного права» (2009). Дещо більше уваги привертала ці проблеми дослідників у сфері господарського права – йдеться, зокрема, про роботи В. І. Татькова, В. С. Петренка, І. С. Похиленко, О. С. Шеремет.

Усе це свідчить про те, що дослідники виявляють інтерес до такої інституції, як юридична особа в різних її контекстах. Натомість дослідження її установчих документів, як правило, має похідний характер, а в цивільному праві комплексного дослідження природи установчих документів юридичної особи так і не було проведено, хоча проблематика в цій сфері через велику затребуваність практики є багатоаспектною, а суперечливість або колізії в регулюванні створюють теоретичну невизначеність та спричиняють труднощі у правозастосуванні.

Теоретичною основою для дослідження проблематики установчих документів юридичних осіб стали наукові праці з теорії права та цивільного права В. І. Борисової, С. М. Братуся, І. В. Венедіктової, О. М. Вінник, О. А. Воловик, Д. Д. Грім, В. Б. Єльяшевича, Ю. М. Жорнокуя, О. С.

Йоффе, А. І. Камінки, А. А. Кириллових, В. М. Кравчука, Н. С. Кузнецової, М. І. Кулагіна, І. М. Кучеренко, В. В. Луця, Р. А. Майданика, К. О. Маслової-Юрченко, В. П. Мозоліна, О. М. Переверзева, Л. Й. Петражицького, С. О. Погрібного, І. В. Спасибо-Фатєєвої, А. Ф. Федорова, К. А. Флейшиць, Г. Ф. Шершеневича, В. Л. Яроцького та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана на кафедрі цивільного права №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого відповідно до цільової комплексної програми «Проблеми вдосконалення регулювання особистих немайнових та майнових відносин в Україні» (№ державної реєстрації 0111U000963). Дисертація є певним внеском у розкриття напрямів загального дослідження в рамках цієї проблеми.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є з'ясування теоретичних аспектів та практичної реалізації правової природи та видів установчих документів юридичних осіб з розробленням науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення законодавства України для досягнення ефективного рівня правового регулювання та правозастосування.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати становлення установчих документів юридичних осіб та підходів до їх регулювання в історичному аспекті;
- розкрити сутність юридичної природи установчих документів;
- визначити види установчих документів та критерії їх класифікації;
- дати правову характеристику відносин, що виникають на підставі установчих документів юридичних осіб;
- виявити недоліки законодавчого регулювання установчих документів та висловити пропозиції щодо їх усунення;
- з'ясувати специфіку способів захисту прав при визнанні установчих документів юридичних осіб недійсними.

Об'єкт дослідження – цивільно-правові відносини, що складаються при прийнятті установчих документів юридичних осіб та при їх застосуванні в подальшій діяльності.

Предмет дослідження – установчі документи юридичних осіб за законодавством України.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: історичний (герменевтичний) метод – при дослідженні становлення установчих документів різних юридичних осіб з часів римського права до сучасного періоду; формально-логічний метод – при з'ясуванні юридичної природи установчих документів, за допомогою якого здійснювалася обробка та аналіз емпіричного матеріалу, який також обумовив послідовність висловлених суджень і умовиводів; метод класифікації дозволив розподілити різні поняття залежно від ряду критеріїв та запропонувати їх системні різновиди, зокрема, класифікувати види

засновницьких договорів, актів та правочинів; догматичний метод застосовано при проведенні аналізу норм чинного законодавства, що сприяло виявленню прогалин та дало змогу сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства. У процесі дослідження використовувалися також інші загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним дослідженням правової природи установчих документів юридичних осіб, що здійснено в цивілістичній науці України. На підставі результатів дослідження дисертантом одержано нові наукові положення, висновки та пропозиції, які виносяться на захист. Зокрема,

уперше:

– запропоновано критерії для визначення видів установчих документів юридичних осіб залежно від їх організаційно-правової форми, виду товариства, створення юридичної особи вперше чи внаслідок реорганізації, кількості учасників. Зазначено, що слід розмежовувати установчі документи юридичної особи, документи про її заснування та документи, що подаються для державної реєстрації;

– виявлено, що всі установчі документи, що регулюються цивільним законодавством (статути, засновницькі договори, меморандуми та установчі акти), є актами, але одні з них однозначно є правочинами (засновницькі договори), другі – однозначно правочинами не є (статути як локальні акти), а треті (установчі акти та меморандум) є актами, правова природа яких може визначатися як правочини;

– з метою розмежування договорів, які укладаються при створенні господарських товариств, пропонується договір про створення повного та командитного товариств йменувати установчим, договір решти товариств – засновницьким;

– обґрунтовується, що модельний статут являє собою нормативно-правовий акт, якого достатньо для діяльності певних юридичних осіб, і в разі прийняття засновниками (або в подальшому – органами) юридичної особи рішення про діяльність на підставі модельного статуту в неї установчого документа взагалі не буде;

– доводиться, що установчим документом установи має бути статут. Установчий акт є лише вираженням волі особи створити установу і як такий може міститися в заповіті, може бути окремим документом на взірець рішення засновників про створення товариства. Якщо установчий акт міститься в заповіті, то установа має діяти на підставі модельного статуту. Якщо установчий акт приймає засновник чи засновники, то вони можуть обрати варіанти – або затвердити індивідуальний статут установи, або прийняти рішення про те, що вона діятиме на підставі модельного статуту;

– аргументується, що відсутність у заповіті, де спадкодавець зафіксував розпорядження про створення установи, її мети не надає права спадкоємцеві або державному реєстраторові визначати самостійно мету установи. Всі прогалини в цьому питанні має заповнити суд;

– наводиться аргументація, що установчими документами всіх юридичних осіб мають бути статuti;

– пропонується визначити як підставу для розірвання засновницького договору втрату довіри між учасниками або всіх до одного чи до кількох, оскільки цей договір за своєю природою є фідучіарним. Ще більше підстав вести мову про фідучіарність договору з вкладниками командитних товариств;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування відсутності у повних та командитних товариствах корпоративних засад діяльності, оскільки відносини між їх засновниками за наявності договору є зобов'язальними. Виходячи з того, що суб'єктами договірних правовідносин є сторони договору, а корпоративних – кожен учасник товариства і товариство, у повних та командитних товариствах ці правовідносини відсутні;

– положення, що вкладники командитного товариства вступають у правовідносини із засновниками до державної реєстрації товариства, але виконують свій обов'язок по внесенню вкладів перед самим товариством та здійснюють свої права як учасники товариства;

– визначення юридичної природи меморандуму як одноособової заяви, вираження волі особи зовні, що надає йому схожості з установчим актом. Їх відмінність полягає в тому, що установчий акт можуть складати не лише один, а й кілька засновників установи, а меморандум – лише один повний учасник командитного товариства. Проте й статут можуть приймати як кілька, так і один засновник товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерного товариства;

– пропозиція вирішення питання про зміну мети установ судом, перед яким це питання порушується її органами, якщо досягнення нею мети, задля якої її було створено, стало неможливим;

– перелік порушень, які є підставою подання позовів про визнання установчих документів недійсними: а) їх невідповідність вимогам закону; б) порушення процедури створення юридичної особи; в) неналежна оцінка майна, що передавалося юридичній особі, створюваній у процесі реорганізації, яка вплинула на зміст установчих документів; г) фіктивність створення юридичної особи, зокрема відомостей про її засновників, позначених в установчих документах.

Наукове і практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження містить матеріали, які можуть бути використані:

– у навчальному процесі – при викладанні навчального курсу «Цивільне право України» та підготовці навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій для студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів;

– у нормотворчій діяльності – для удосконалення положень Цивільного кодексу України, окремих законів України, підзаконних нормативно-правових актів, а також при розробленні відповідних нормативних актів;

– у правозастосовній діяльності – судами під час розгляду справ про визнання недійсними установчих документів юридичних осіб;

– у практичній діяльності – фізичними та юридичними особами при прийнятті рішення про створення юридичних осіб та розробленні їх установчих документів;

– у науково-дослідній сфері – для подальших досліджень питань створення і діяльності юридичних осіб.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, обговорені, схвалені та рекомендовані до захисту кафедрою цивільного права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Основні положення дисертаційної роботи були оприлюднені на міжнародній науково-практичній конференції пам'яті В. П. Маслова «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства» (2013 р. м. Харків); науково-практичній конференції молодих вчених та здобувачів «Юридична осінь 2013 року» (2013 р., м. Харків); на науково-практичних конференціях «Сучасні проблеми цивілістики», присвячених пам'яті професора Ч. Н. Азімова (2012 р., 2013 р., 2014 р., м. Харків); міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми цивільного права», присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (2013р., м. Харків).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження відображені в п'яти статтях, чотири з яких опубліковані у наукових фахових виданнях України, одна в іноземному науковому виданні, а також у тезах доповідей на шести конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 230 сторінок, із них основного тексту – 194 сторінки. Кількість використаних джерел – 315 найменувань, що викладені на 36 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, викладається її зв'язок з науковими програмами, визначаються мета й задачі дослідження, його об'єкт і предмет, методологія, подаються положення наукової новизни, розкривається теоретичне і практичне значення роботи,

наводяться відомості про апробацію одержаних результатів і публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Юридична природа установчих документів юридичних осіб» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Гене́за вчення про установчі документи юридичних осіб» міститься аналіз формування правових витоків створення юридичних осіб, починаючи з римського права і до сучасності. Виявлені дві причини розробки установчих документів тогочасних корпорацій: для впорядкування відносин між учасниками, між учасниками та корпорацією – з одного боку, а з другого – для того, щоб довести до широкого загалу всі необхідні відомості про корпорацію, необхідні для вступу у правовідносини з нею.

Зі зростанням кількості учасників корпорації виникла потреба в делегуванні певним особам повноважень діяти від імені всіх та в узгодженні майнових прав та інтересів учасників корпорації, що стало істотною складовою змісту установчих документів.

Економіко-правовий аналіз становлення вчення про створення юридичних осіб та формування їх установчих документів в історичному аспекті виявив двовекторні напрями: збільшення уваги до установчих та внутрішніх документів корпорацій поряд із імперативними нормами державного регулювання зовнішніх відносин за участю корпорацій, що відбивається й на правах її учасників.

У підрозділі 1.2 «Законодавче регулювання установчих документів юридичних осіб» простежується стан такого регулювання у законах України про окремі види юридичних осіб з початку 90-х років і по цей час, що дозволило стверджувати про відсутність єдності в підході до питань регулювання установчих документів різних юридичних осіб. Зазначається, що хоча тотожності в цьому питанні бути не може через суттєві відмінності між різними видами юридичних осіб, проте є аспекти, які мають бути врегульовані універсально. Внаслідок цього відсутня потреба в регулюванні установчих документів юридичних осіб в різних законах.

Зважається на помилковість вживання в законах терміна «установчі документи» юридичної особи у множині у той час, коли юридична особа діє на підставі лише одного установчого документа. Звертається увага на співвідношення термінів «установчий договір», «засновницький договір» та «договір про створення юридичної особи» з визначенням того, які з них є установчими документами. Пропонується така уніфікація термінології: установчий договір повного та командитного товариств, засновницький договір товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю і акціонерного товариства.

Законодавство України передбачає такі види установчих документів юридичних осіб: статут, положення, засновницький договір, установчий договір, меморандум, установчий акт. У дисертації проводиться дослідження цих документів через такий алгоритм міркувань: а) їх зміст; б) строк їх дії; в) суб'єкти, які керуються цими документами та на яких вони поширюються; г) зв'язок установчих документів та правовідносин, які виникають при створенні юридичної особи.

Виходячи з того, що статут містить регулювання відносин передусім з корпоративного управління та інших відносин щодо прав та обов'язків учасників товариства та самого товариства, слід констатувати, що йдеться про корпоративні відносини. Ними є відносини між учасником та товариством, тобто суб'єктами цих відносин учасники товариства між собою не є. Засновницьким договором регулюються відносини між його сторонами, які є зобов'язальними, з чого випливає, що вони не можуть бути корпоративними. Виходячи з того, що засновники установи не беруть участі в управлінні нею, вони не перебувають з установою в правовідносинах. Тому впливу на її установчі документи вони не здійснюють з моменту державної реєстрації установи.

У підрозділі 1.3 «Легалізація установчих документів юридичних осіб» простежуються стадії, які проходять установчі документи юридичної особи, – від їх розробки, затвердження та оформлення до державної реєстрації юридичної особи.

Обов'язок по створенню юридичної особи виникає у всіх засновників, які зобов'язуються один перед одним на підставі договору. Єдиний засновник товариства не може зобов'язуватися сам перед собою, що призводить до помилковості твердження, що засновниками є особи, які беруть на себе обов'язок по створенню юридичної особи.

Засновники можуть скористатися такими запропонованими законодавцем та іншими органами державної влади «макетами» установчих документів, як модельні, типові, примірні та зразкові статuti. На відміну від типових, примірних та зразкових статутів, на підставі яких розробляються індивідуальні статuti юридичних осіб, модельний статут замінює індивідуальний.

Рішення засновників про створення юридичної особи та її установчі документи є різними документами. Прийняття рішення про заснування юридичної особи більшістю голосів неможливе.

У підрозділі 1.4 «Проблематика дійсності установчих документів юридичних осіб» досліджуються наслідки невідповідності установчого документа юридичної особи вимогам закону. Серед таких наслідків – ліквідація юридичної особи за наявності порушень при її створенні, до яких можна віднести й невідповідність змісту установчих документів юридичної особи вимогам закону. Поширеними в Україні є й позови про визнання недійсними установчих документів, що досліджується через правомірність таких позовних вимог, коло позивачів та наслідки задоволення цього позову.

Ототожнювати позов про визнання статуту недійсним з позовом про визнання недійсними правочинів не можна, оскільки статут правочином не є. Навпаки, оскільки засновницький договір та меморандум є правочинами, до їх недійсності можуть застосовуватися норми про недійсність правочинів. Такої однозначності немає щодо установчого акта, правова природа якого за законодавством суперечлива.

Серед порушень при створенні юридичної особи та змісту її установчих документів досліджуються: їх невідповідність вимогам закону; порушення процедури створення юридичної

особи; неналежна оцінка майна, що передавалося юридичній особі; фіктивність її створення, зокрема щодо відомостей про її засновників, позначених в установчих документах.

Недійсність установчих документів юридичної особи впливає на її існування, ставить його під загрозу, оскільки цей наслідок хоча й є радикальним, але все ж настає в разі неможливості усунення тих недоліків та порушень, які відбулися. Недійсність установчих документів юридичної особи та, як наслідок, її ліквідація не відбиваються на чинності правочинів, укладених нею протягом всього часу існування. Норма в законодавстві про відповідальність засновників сприймається як суто декларативна.

Розділ 2 «Види установчих документів юридичних осіб та вимоги до їх дійсності» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Статут» аналізується правова природа статуту через чотири групування позицій щодо цього питання, два з яких є основоположними, а два – на їх уточнення: 1) статут є актом (1¹ – законом, нормативним, внутрішньокорпоративним, локальним актом); 2) договором (2¹ – квазідоговором, правочином, юридичним фактом).

У роботі стверджується, що статут є локальним нормативним актом і його норми є обов'язковими для учасників корпоративних відносин і для посадових осіб товариства, які мають керуватися ним. Всередині юридичної особи складаються різного роду правовідносини: корпоративні – між юридичною особою та її учасниками (хоча не всі юридичні особи є товариствами і в учасників не всіх товариств є корпоративні права); між учасниками, а також іншими особами з приводу регулювання внутрішніх правових зв'язків юридичної особи, що і забезпечують її організаційну єдність. Останні правовідносини термінологічно не визначені, адже йменувати їх внутрішньокорпоративними означає звужити сферу їх існування лише юридичними особами корпоративного типу – товариств. Відтак ототожнювати поняття статуту і корпоративного нормативного акта немає підстав.

Відмінність статуту від багатостороннього корпоративного правочину та інших правочинів доводиться наступним. Якщо з договору виникають зобов'язальні правовідносини, суб'єктами яких є лише його сторони, і цей договір не створює обов'язків для інших осіб, то статут регулює корпоративні правовідносини, коло учасників яких набагато ширше, ніж коло учасників правочину (засновників). Статутом керуються й особи, які придбають акції в публічному продажу, треті особи, які вступають у правовідносини з цією юридичною особою. На відміну від договору, статут юридичної особи затверджується засновниками на установчих зборах, змінюється (доповнюється) за рішенням вищого органу юридичної особи, що може бути прийняте більшістю голосів.

Робиться висновок, що аби розцінити статут як договір не вистачає аргументів, оскільки: а) не всі юридичні особи мають кілька засновників (учасників, акціонерів, членів), коли в принципі

можна було б вести мову про домовленість; б) якщо статuti не всіх юридичних осіб могли би вважатися договорами відповідно до цієї концепції, то не можна допустити різну правову природу статутів; в) в юридичних особах з корпоративним устроєм може виникнути потреба в договірних відносинах, внаслідок чого між акціонерами може укладатися договір, що означає загальну відсутність договору між ними; г) прийняття рішень з питань корпоративного управління відбувається не на договірних, а на корпоративних засадах (не учасниками, а органами юридичної особи; не одностайно, а більшістю голосів).

Модельний статут розуміється як альтернатива звичайному статуту; він покликаний замінити індивідуальний статут. Такий підхід принципово відрізняє модельний статут як від індивідуальних, так і від типових та примірних. Модельний статут являє собою нормативно-правовий акт, якого достатньо для діяльності певних юридичних осіб, і якщо їх засновники (або в подальшому органи) прийняли рішення про діяльність на підставі модельного статуту, то в юридичної особи установчого документа не буде.

У підрозділі 2.2 «Засновницький договір» вказується на необхідність розмежування двох видів засновницьких договорів – ті, що є установчими документами, і ті, що такими не виступають. До перших відносять засновницькі договори повних та командитних товариств, до других – договори про створення товариств з обмеженою, додатковою відповідальністю та акціонерних товариств.

Різниця між засновницькими договорами першого та другого видів полягає в такому: 1) перші є установчими документами, на підставі яких створюються і діють господарські товариства (повне та командитне); другі такими не є – на їх підставі лише створюються решта господарських товариств, які діють на підставі статутів; 2) оскільки засновницькі договори першого виду є установчими документами, то вони обов'язкові для укладення при створенні повних та командитних товариств (останніх, якщо в них більше одного повного учасника). А засновницькі договори другого виду не обов'язкові для створення товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю; 3) строк дії засновницьких договорів першого виду – допоки існує товариство або допоки повний учасник командитного товариства, який залишився один, не затвердить меморандум замість договору. Строк дії засновницьких договорів другого виду регулюється в законах по-різному; 4) якщо засновницький договір другого виду породжує суто зобов'язальні правовідносини, то засновницький договір як установчий документ після державної реєстрації товариства набуває певних особливостей, оскільки ним регулюються й відносини всередині товариства як юридичної особи, що нагадує корпоративні правовідносини; 5) договір першого виду породжує й відносини спільної власності; засновницький договір як установчий документ є підставою набуття права власності товариством, оскільки його учасники співвласниками не є; 6) з укладенням першого виду засновницького договору його учасники не здійснюють підприємницьку діяльність, а сторони засновницького договору другого виду таку діяльність здійснюють спільно.

Засновницький договір укладається з одного моменту, породжує одні правовідносини – зобов’язальні, а стає установчим документом – з другого та породжує інші правовідносини – корпоративні. Інакше кажучи, спостерігається його певна трансформація. Разом з тим якщо повне або командитне товариство зареєстроване, то засновницький договір не перестає бути договором, отже, як договір-правовідносини не може втрачатися їх зобов’язальна природа.

Слід враховувати, що деякі положення засновницького договору стосуються прав та обов’язків вкладників, які, втім, його сторонами не є. Тому існує неподолана суперечність регулювання відносин між вкладниками та повними учасниками командитного товариства, що вимагає визнання їх товариствами як договірними об’єднаннями без прав юридичної особи, саме до чого їх правовий статус і тяжіє.

У підрозділі 2.3 «Установчий акт» наводиться аналіз установчих документів різних видів установ, що регулюються спеціальними законами України, зокрема, благодійних організацій, музеїв, архівних, релігійних установ, окремих видів закладів тощо. Порівнюється регулювання установчих документів установ публічного та приватного права. На підставі цього стає очевидним, що установчі документи різних установ різні – це установчі акти, статuti, положення, рішення. Однак відповідно до ЦК України всі установи як юридичні особи приватного права повинні мати єдиний установчий документ – установчий акт.

Задля з’ясування правової природи установчого акта проводиться його порівняння з договором, правочином та актом, на підставі чого робиться висновок, що установчий акт являє собою рішення про створення установи, тобто правочин, і цим відрізняється від статуту. Будучи волевиявленням особи або осіб, установчий акт може мати різну форму, а тому може міститися як в окремому документі, так і бути частиною заповіту. В останньому випадку на виконання заповіту та реєстрації установи слід подати реєстратору інший документ, а не заповіт.

Якщо установчий акт міститься в заповіті, то установчим документом слід було б вважати модельний статут установи. Якщо установчий акт приймає засновник чи засновники, то вони можуть обрати варіанти – або затвердити індивідуальний статут установи, або прийняти рішення про те, що вона діятиме на підставі модельного статуту.

Меморандум, як і установчий акт, являє собою волевиявлення особи про створення юридичної особи. Відмінність полягає у тому, що меморандум може складати лише одна особа, а установчий акт – і декілька.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає у з’ясуванні теоретичних аспектів та практичної реалізації правової

природи та видів установчих документів юридичних осіб з розробленням науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення законодавства України для досягнення ефективного рівня правового регулювання та правозастосування.

Основними науковими й практичними результатами роботи, досягнутими автором у процесі дисертаційного дослідження, є такі висновки.

1. Установчі документи юридичних осіб різняться залежно від: організаційно-правової форми юридичної особи, виду товариства, створення юридичної особи вперше чи внаслідок реорганізації, кількості учасників. Слід розмежовувати установчі документи юридичної особи, документи про її заснування та документи, що подаються для державної реєстрації.

2. Обов'язок по створенню товариства виникає у всіх засновників між собою на підставі договору (засновницького або установчого). При створенні компаній однієї особи у її засновника такого обов'язку не існує. Отож, розуміння засновників як осіб, які беруть на себе обов'язок по створенню юридичної особи, є невірним. Засновниками є особи, що створюють юридичну особу.

3. Особливістю установчого договору як підстави виникнення правовідносин є те, що до державної реєстрації товариства це зобов'язальні правовідносини, які зберігаються й після державної реєстрації, хоча договір стає установчим документом. Виходячи з того, що суб'єктами договірних правовідносин є сторони договору, а корпоративних – кожен учасник товариства і товариство, у повних та командитних товариствах ці правовідносини відсутні. Тому необхідно внести зміни до законодавства, визнавши їх товариствами без прав юридичної особи, а інші господарські товариства – корпораціями (причому у всіх має бути як установчий документ статут).

4. Вкладники командитного товариства вступають у правовідносини із засновниками до державної реєстрації товариства, але виконують свій обов'язок по внесенню вкладів перед самим товариством та здійснюють свої права як учасники товариства.

5. Підставою для розірвання засновницького договору має бути втрата довіри учасниками або між собою, або всіх до одного чи до кількох, оскільки цей договір за своєю природою є фідучіарним. Ще більше є підстав вести мову про фідучіарність договору з вкладниками командитних товариств.

6. Схема правовідносин із засновницького договору не укладається в модель оплатності двостороннє зобов'язуючих договорів. Тому характеризувати засновницькі договори як оплатні чи безоплатні не можна.

7. Засновницький договір не можна віднести виключно до організаційних, оскільки при створенні товариств і в подальшому учасниками вносяться майнові вклади, відбувається розподіл прибутку товариств.

8. Статут є локальним нормативним актом, що регулює корпоративні та інші відносини, зокрема, між учасниками, посадовими особами тощо.

Договірна (контрактна) природа статуту не підтримується з таких причин. По-перше, не всі юридичні особи мають кілька засновників (учасників, акціонерів, членів), коли в принципі можна було б вести мову про домовленість. Отож, статuti не всіх юридичних осіб могли би вважатися договорами, а допустити, щоб статuti мали різну правову природу, не можна. По-друге, між учасниками юридичних осіб з корпоративним устроєм може укладатися засновницький договір, що не має сенсу за наявності між ними такого договору. По-третє, прийняття рішень з питань корпоративного управління відбувається не на договірних, а на корпоративних засадах (не учасниками, а органами юридичної особи; не одностайно, а більшістю голосів).

9. Зміст статуту обумовлений уповноважувальними (дозвільними) нормами законів та необхідністю встановлення механізму реалізації деяких норм закону.

10. Модельний статут не слід вважати установчим документом і підставою для створення юридичної особи. Він являє собою нормативно-правовий акт, якого достатньо для діяльності певних юридичних осіб, і в разі прийняття засновниками (або в подальшому – органами) юридичної особи рішення про діяльність на підставі модельного статуту у неї установчого документа взагалі не буде.

Пропонується внести зміни до ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», виклавши її у такій редакції: «Модельний статут – нормативно-правовий акт, загальний для відповідних організаційно-правових форм юридичних осіб, що затверджується Кабінетом Міністрів України і є підставою для створення та діяльності юридичних осіб, які ухвалили рішення не приймати індивідуальний статут».

11. Рішення засновників про створення юридичної особи та її установчі документи є різними документами. У рішенні засновників про створення юридичної особи повинно вказуватися на затвердження її установчого документа. Створення повних та командитних товариств не потребує прийняття окремих рішень про це та надання їх для державної реєстрації, адже про волю осіб створити такі товариства свідчить підписання ними засновницьких договорів.

12. Незатвердження засновниками статуту юридичної особи вважається їх відмовою від її створення.

13. Пропонується внести до ЦК України зміни із зазначенням того, що установчі документи юридичних осіб мають посвідчуватися нотаріально.

14. Установчий акт не може бути установчим документом, а є лише вираженням волі особи створити установу і як такий може міститися в заповіті, може бути окремим документом навзірець рішення засновників про створення товариства. Установчим же документом має бути статут, що надасть установі можливість існувати в подальшому.

15. Відсутність у заповіті, де спадкодавець зафіксував розпорядження про створення установи, її мету, не дає права спадкоємцеві або державному реєстраторові визначати самостійно мету установи. Всі прогалини в цьому питанні має заповнити суд.

16. Якщо досягнення установою мети, задля якої її було створено, стало неможливим, питання про зміну її мети має ставитися перед судом її органами. Відстежувати те, що діяльність установи стає загрозливою, мають відповідні органи державної влади, скоріш за все це має бути Міністерство юстиції.

17. При вирішенні спорів про визнання недійсними установчих документів юридичних осіб слід враховувати їх різну правову природу: оскільки засновницький договір та меморандум є правочинами, до їх недійсності можуть застосовуватися норми про недійсність правочинів. Такої однозначності немає щодо установчого акта. Статут правочином не є і тому недоречно обирати такий спосіб захисту, як визнання його недійсним.

18. Пропонується ст. 88 ЦК України доповнити ч. 4 такого змісту:

«4. Відповідальність за відповідність установчих документів закону несуть засновники юридичної особи. У разі визнання установчих документів недійсними, що спричинило ліквідацію юридичної особи на підставі п. 2 ч. 1 ст. 110 цього Кодексу, засновники несуть солідарну відповідальність перед учасниками товариства або дистинаторами установи, відшкодовуючи їм спричинені такою ліквідацією збитки».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бровченко, Т. И. Недействительность учредительных документов юридического лица: основания и последствия [Текст] / Т. И. Бровченко // Studii Juridice Universitare. Fondata de Institutul Cercetări în Domeniul Protecției Drepturilor Omului (ICDPDO) al Universității Libere Internaționale din Moldova, – Вип. 3-4 (19-20). – 2012. – С. 110 – 118.

2. Бровченко, Т. І. Правова природа договорів про створення господарських товариств [Електронний ресурс] / Т. І. Бровченко // Теорія і практика правознавства. Електронне наукове фахове видання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Вип. 2 (4). – 2013.

3. Бровченко, Т. І. Види установчих документів юридичних осіб [Текст] / Т. І. Бровченко // Проблеми законності : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Національний юридичний академія України імені Ярослава Мудрого. – Вип. 124. – 2013. – С. 225–233.

4. Бровченко, Т. І. Термінологічні аспекти установчих документів юридичних осіб [Текст] / Т. І. Бровченко // Право України. – №12. – 2014. – С. 199–205.

5. Бровченко, Т. І. Історичні передумови формування установчих документів юридичних осіб

[Текст]/ Т. І. Бровченко // Проблеми законності : зб. наук. пр. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Вип. 127. – 2014. – С. 39–47.

6. Бровченко, Т. І. Правова природа модельного статуту [Текст] / Т. І. Бровченко // Сучасні проблеми цивілістики : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті професора Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 21 грудня 2012 р. / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Х., 2012. – С. 134–138.

7. Бровченко, Т. І. Установчі документи командитного товариства [Текст] / Т. І. Бровченко // Сучасні проблеми цивілістики: матеріали «круглого столу», присвяченого пам'яті професора Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 20 грудня 2013 р. / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Х., 2013. – С. 147–149.

8. Бровченко, Т. І. Правова природа статуту товариства [Текст] / Т. І. Бровченко // Актуальні проблеми науки і практики цивільного, житлового та сімейного права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 91-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора В.П. Маслова, 15 лютого 2013 р. Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – С. 261–263.

9. Бровченко, Т. І. The Delaware General Corporation Law [Текст] / Т. І. Бровченко // Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених, 18 квітня 2013 р. / Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2013. – С. 19–21.

10. Бровченко, Т. І. О договорных началах юридического лица [Текст] / Т. І. Бровченко // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті Олександра Анатолійовича Пушкіна, 25 травня 2013 р. / Харківський національний університет внутрішніх справ – Х., 2013. – С. 454–457.

11. Бровченко, Т. І. Особливості GmbH (ТОВ) за законодавством Німеччини [Текст] / Т. І. Бровченко // Сучасні проблеми цивілістики : матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті професора Чингізхана Нуфатовича Азімова, 19 грудня 2014 р. / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Х., 2014. – С. 119–121.

АНОТАЦІЯ

Бровченко Т. І. Установчі документи юридичних осіб за законодавством України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки

України, Харків, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню установчих документів юридичних осіб – статуту, засновницькому договору, меморандуму, установчому акту. Обґрунтовано, що всі юридичні особи мають діяти на підставі єдиного установчого документа - статуту. З'ясовано юридичну природу статуту як локального нормативного акта, а модельного статуту – як нормативно-правового акта, якого достатньо для діяльності певних юридичних осіб. Ними можуть бути не лише товариства, а й установи. Зазначено необхідність розмежовувати установчі документи юридичної особи, документи про її заснування та документи, що подаються для державної реєстрації. Вважається за доцільне договір про створення повного та командитного товариств йменувати установчим, договори про заснування решти товариств – засновницьким.

Обґрунтовується відсутність у повних та командитних товариствах корпоративних засад діяльності, оскільки відносини між їх засновниками за наявності договору є зобов'язальними. Виходячи з того, що суб'єктами договірних правовідносин є сторони договору, а корпоративних – кожен учасник товариства і товариство, у повних та командитних товариствах ці правовідносини відсутні.

Ключові слова: установчі документи, статут, засновницький договір, меморандум, установчий акт, товариство, установа, організація, засновники.

АННОТАЦІЯ

Бровченко Т. И. Учредительные документы юридических лиц по законодательству Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию учредительных документов юридических лиц, которыми по законодательству Украины могут быть устав (для обществ с ограниченной и дополнительной ответственностью и акционерных обществ, кооперативов, объединений граждан и др.), учредительный договор (для полных и командитных обществ), меморандум (для командитного общества с одним полным участником), учредительный акт (для учреждений).

Обосновывается, что все юридические лица должны действовать на основании единого учредительного документа – устава. Отмечается юридическая природа устава как локального нормативного акта, а модельного устава – как нормативно-правового акта, которого достаточно

для деятельности определенных юридических лиц.

Отмечается сложная юридическая природа учредительного договора полных и коммандитных обществ, который до их государственной регистрации порождает сугубо договорные отношения между учредителями, а после государственной регистрации приобретает черты локального акта как регулятора отношений между хозяйственным обществом и его участниками. Обосновывается отсутствие в полных и коммандитных обществах корпоративных начал деятельности, поскольку отношения между их учредителями при наличии договора является обязательственными. Исходя из того, что субъектами договорных правоотношений являются стороны договора, а корпоративных – общество и каждый его участник, в полных и коммандитных обществах эти правоотношения отсутствуют.

Указано на необходимость разграничивать учредительные документы юридического лица, документы о его создании и документы, которые подаются для государственной регистрации. Предлагается договор о создании полного и коммандитного обществ называть учредительным, договоры о создании остальных обществ – учредительским.

Доказывается, что правовой природой учредительного акта как выражения воли лица создать учреждение, который может представлять собой отдельный документ в виде решения учредителей о создании общества, а может содержаться в завещании, является сделка. Однако в обоих случаях этого недостаточно для государственной регистрации учреждения и последующего осуществления им деятельности. Если учредительный акт содержится в завещании, то учреждение должно действовать на основании модельного устава. Если учредительный акт принимает учредитель или учредители, то они могут выбрать варианты – или утвердить индивидуальный устав учреждения, или принять решение о том, что оно будет действовать на основании модельного устава.

Ключевые слова: учредительные документы, устав, учредительный договор, меморандум, общество, учреждение, организация, учредитель.

SUMMARY

Brovchenko T. I. Founding documents of legal entities under civil law of Ukraine. – Manuscript.

The thesis for obtaining Scientific degree of Candidate of Legal sciences on specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2015.

The thesis is devoted to complex research of founding documents of legal entities – charter, founding treaty, memorandum, founding act. It is proved that all entities must act on the basis of a single founding document - the charter. It is found out legal nature charter as a local normative act, and model charter - as

normative-legal act, which is enough for activity certain legal entities. They may be not only the companies but also institutions. The author indicated the need to distinguish between the founding documents of a legal entities, the proofs of its foundation and the documents submitted for registration. It is appropriate treaty establishing general partnerships and partnerships in commendam named founding, treaties establishing the remaining companies - the constituent.

It is substantiated the absence of corporate principles of activity, general partnerships and partnerships in commendam, because relations between their founders in the presence contract are binding. The conclusion is made that there is no corporate relationship in general partnerships and partnerships in commendam that is based on the fact that participant of contractual legal relations are sides of contract, and the corporate legal relations exist between the each participant of the company and the company by itself.

Keywords: founding documents, charter, foundation agreement, memorandum, founding act, partnership, institution, organization, founders.

Відповідальний за випуск:
кандидат юридичних наук, доцент
Явор О. А.

Підписано до друку 21.05.2015 р. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Облік.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1223

Друкарня
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77